ZAMONAVIY SHE’RIY MATNLAR ASOSIDA BADIIY OBRAZLAR TAHLILI

Davronova Maftuna Jahongirovna
+998505778857
davronovamaftuna@gmail.com
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.23275790

Annotatsiya. Usezisda zamonaviy o‘zbek she’riyatidagi badiiy obrazlarning turlari, an’anaviy obrazlarning yangicha talqini, individual va assotsiativ obrazlarning o‘ziga xosligi hamda ularni tahlil qilish usullari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: badiiy obraz, lirik she’r, ramz, metafora, assotsiativ obraz, an’ana, individual uslub, tahlil.

She’riy matnda obraz har doim markaziy o‘rinda turadi. Shoir voqelikni bevosita bayon qilmaydi, uni obrazlar orqali his ettiradi, o‘quvchi esa ana shu obrazlar zanjiri orqali muallif kechinmasiga yaqinlashadi. Shuning uchun she’r tahlilida obrazga e’tibor qaratish uning badiiy qimmatini anglashning eng ishonchli yo‘llaridan biri hisoblanadi. Mazkur tezisda XX asr oxiri – XXI asr boshidagi o‘zbek she’riyatida badiiy obrazning o‘ziga xos xususiyatlari va ularni tahlil qilishning ayrim jihatlari ko‘rib chiqiladi.

Adabiyotshunoslikda obraz tushunchasi turlicha talqin qilinadi. “Adabiyotshunoslik lug‘ati”da obraz voqelikning san’atkor ongida qayta ishlanib, badiiy shaklda ifodalangan in’ikosi sifatida izohlanadi [1]. D. Quronov esa obrazning faqat tasvir emas, balki muayyan badiiy fikrni tashuvchi yaxlit tuzilma ekanini alohida ta’kidlaydi [2]. Lirik she’rda bu tuzilma epik asardagidan farq qiladi: bu yerda obraz ko‘pincha bitta tafsil, bitta o‘xshatish yoki bitta ramz atrofida jamlanadi, lekin aynan shu ixchamlik uning ta’sir kuchini oshiradi.

Zamonaviy she’riyatdagi obrazlarni kuzatar ekanmiz, ularning bir necha qatlamda namoyon bo‘lishini ko‘ramiz. Birinchisi – an’anaviy obrazlarning yangicha talqini. Mumtoz she’riyatimizdan meros bo‘lib kelgan gul, bulbul, sham, parvona, oy, yo‘l kabi obrazlar zamonaviy shoirlar ijodida ham faol qo‘llanadi. Biroq ularning vazifasi o‘zgargan. Masalan, Usmon Azim she’rlarida yo‘l obrazi ko‘pincha manzilga emas, balki izlanishning o‘ziga, odamning o‘zlikka qaytish yo‘lidagi sarson-sargardonligiga ishora qiladi.

Ikkinchi qatlam – shoirning shaxsiy, individual obrazlari. Shavkat Rahmon ijodida tabiat manzaralari, xususan, tog‘ va tosh obrazlari shoirning qat’iyati, sobitligi, ba’zan esa yolg‘izligining badiiy ifodasiga aylanadi. Rauf Parfi she’riyatida esa obrazlar ko‘proq ichki kechinma, xotira va sukunat bilan bog‘liq. Uning she’rlarida tashqi olam tasviri juda kam, lekin har bir detal shoir ruhiyatining biror holatini aks ettiradi.

Uchinchi qatlam – assotsiativ va ramziy obrazlar. 80-yillardan keyin o‘zbek she’riyatida mantiqiy izchillikdan ko‘ra assotsiatsiyaga, ya’ni tasavvurlar bog‘lanishiga tayanadigan she’rlar ko‘paydi. Bunday she’rlarda obrazlar o‘zaro an’anaviy mantiq bilan emas, balki kayfiyat, rang, ovoz yoki xotira orqali bog‘lanadi. Q. Yo‘ldoshev bu hodisani o‘quvchidan faol ishtirok talab qiladigan she’riy tafakkurning belgisi sifatida baholaydi [3]. Haqiqatan ham, bunday matnni o‘qiyotgan kishi tayyor ma’noni qabul qilmaydi, balki uni o‘zi kashf etadi.

Badiiy obrazni tahlil qilishda bir nechta usullardan foydalanish maqsadga muvofiq. Avvalo, obrazning matndagi o‘rni va vazifasi aniqlanadi: u she’rning markaziy obrazimi yoki yordamchi detalmi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Keyin uning qaysi badiiy vositalar – o‘xshatish, metafora, jonlantirish, ramz – orqali yaratilgani o‘rganiladi. Nihoyat, obraz shoir ijodidagi boshqa she’rlar bilan qiyoslanadi. U. Normatov tahlilning bunday bosqichma-bosqich olib borilishi badiiy matnni bir tomonlama talqin qilish xavfidan saqlaydi, deb hisoblaydi [4].

Yosh shoirlar ijodida esa obraz yaratishning yana bir yo‘li ko‘zga tashlanadi. Ular kundalik hayotdagi oddiy narsalar – deraza, bekat, telefon, eski surat kabi detallarni she’rga olib kirib, ularga ramziy yuk beradi. Ilgari she’riyat uchun «noshoirona» hisoblangan bunday predmetlar endi zamonaviy odamning yolg‘izligi, shahar hayotining shiddati va xotiraga intilishini ifodalovchi obrazlarga aylanmoqda. Bu hodisa obrazlar doirasining kengayayotganini, she’riyatning hayotga yanada yaqinlashayotganini ko‘rsatadi. Biroq bunday obrazlarning badiiy qimmati ularning yangiligida emas, balki she’r umumiy ruhiga qanchalik uyg‘un bo‘lishida ekanini unutmaslik kerak.

Obraz tahlilida she’rning ohangi, qofiya va vazn tizimi ham muhim o‘rin tutadi. Ko‘pincha obrazning ta’sir kuchi faqat uning mazmuni bilan emas, balki u joylashgan misraning ritmi, tovushlar takrori, satrlar orasidagi pauza bilan ham belgilanadi. Masalan, erkin vazndagi she’rlarda obraz ko‘proq alohida misrada, go‘yo sukunat ichida ajratib beriladi va shu orqali o‘quvchi diqqatini o‘ziga tortadi. Barmoq vaznidagi an’anaviy she’rlarda esa obraz ohang bilan uyg‘unlashib, xalq qo‘shiqlariga xos samimiyat kasb etadi. Shu sababli obrazni she’rning shakliy tuzilishidan ajratib tahlil qilish uning ma’nosini to‘liq ochib bermaydi. Kuzatishlarimiz shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy she’riyatda obraz tobora ko‘p ma’noli bo‘lib bormoqda. Bitta obraz bir vaqtning o‘zida aniq narsa, ramz va ruhiy holat ifodasi bo‘lishi mumkin. B. Karimov ta’kidlaganidek, she’rni tushunish uchun uning so‘zlari ortidagi ruhiy holatni anglash zarur [5]. Shu ma’noda, obraz tahlili she’r ruhiga kirib borishning eng muhim kalitidir.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy she’riy matnlardagi badiiy obrazlar uch asosiy yo‘nalishda rivojlanmoqda: an’anaviy obrazlarning yangi mazmun bilan boyitilishi, individual obrazlar tizimining shakllanishi hamda assotsiativ-ramziy obrazlarning ko‘payishi. Bunday obrazlarni tahlil qilishda struktur, qiyosiy va germenevtik yondashuvlarni uyg‘unlashtirish samarali natija beradi. Mavzuni alohida shoirlar ijodi misolida chuqurroq o‘rganish o‘zbek she’riyatshunosligi uchun dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Quronov D., Mamatqulov M., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent: Akademnashr, 2013.
2. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018.
3. Yo‘ldoshev Q. Yoniq so‘z. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
4. Normatov U. Ijod sehri. – Toshkent: Sharq, 2007.
5. Karimov B. Ruhiyat alifbosi. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 2016.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.